

PSYCHOLOGICKÁ FUNKCE DEIKTICKÝCH VÝRAZŮ VE STAROSLOVĚNŠTINĚ, ČEŠTINĚ, RUŠTINĚ A UKRAJINŠTINĚ

Tereza Bojanovská
Masarykova univerzita (Česká republika)

THE PSYCHOLOGICAL FUNCTION OF DEICTIC EXPRESSIONS IN OLD CHURCH SLAVONIC, CZECH, RUSSIAN, AND UKRAINIAN

Tereza Bojanovska
Masaryk University (Czech Republic)

Researcher ID (Web of Science): MGT-8688-2025; ORCID: 0000-0002-2791-0173

E-mail: bojanovska@mail.muni.cz

Abstract: The main aim of this article is to describe and explain the psychological aspects of using deictic expressions in select Slavic languages: Old Church Slavonic, Czech, Ukrainian, and Russian. As discussed in previous research, deixis and deictic expressions are a highly significant lexical category frequently employed in both spoken and written communication. Their use can be influenced by various factors, including the speaker's mental state and communicative intentions.

Keywords: deictic expressions, psychological aspects, reference, pragmatic linguistics, Slavic languages, Old Church Slavonic, Czech, Ukrainian, Russian

Abstrakt: Hlavním cílem této studie je popsat a vysvětlit psychologické aspekty užívání deiktických výrazů ve vybraných slovanských jazycích – ve staroslověně, češtině, ukrajinštině a ruštině. V kontextu dosavadního výzkumu představují deixe a deiktické výrazy významnou lexikální kategorii, která je hojně využívána jak v mluvené, tak i v psané komunikaci. Jejich užití může být ovlivněno různými faktory, včetně psychického stavu mluvčího a jeho komunikačních záměrů.

Klíčová slova: deiktické výrazy, psychologické aspekty, reference, pragmatická lingvistika, slovanské jazyky, staroslověna, čeština, ukrajinština, ruština

Největší úspěchy lidského druhu pramení z jeho schopnosti vytvářet složité myšlenky, sdělovat je druhým a prakticky je využívat. Proces myšlení v sobě zahrnuje velké množství duševních aktivit (Atkinson 2003: 305). To se pak odráží i v samotném vyjadřování – tedy používání řeči. Jazyk je prvotním prostředkem komunikace myšlenek a představuje univerzální

prostředek: každá lidská společnost má svůj jazyk a každá lidská bytost, která má normální inteligenci, si osvojuje svůj mateřský jazyk a běžně jej používá (Atkinson 2003: 306), což ovlivňuje proces nominace, větnou skladbu, intonaci hlasu, ale i referenci a použití deiktických prostředků.

Deixe a deiktická slova

Deixe a deiktická slova představují oblast tradičně zkoumanou na rozhraní sémantiky a pragmatiky. V současném zkoumání je deixe považována za jednu z nejdůležitějších oblastí zkoumaných lingvisty (Kashleva 2015: 37). Deixis je nedílnou součástí studia pragmatiky. Název tohoto fenoménu byl odvozen od řeckého slovesa *deiktikos*, což znamená ukazovat (O’Keeffe 2011: 37). V obou případech – deixis i reference – se jedná o ukazování a odkazování k jednotlivým komponentům aktuální komunikační situace, resp. kontextu v nejširším slova smyslu. V centru deiktických výrazů leží pronomina. K. Bühler projevil snahu zavést termín *prodemonstrativa* (v korelaci k *pronomina*). Na pozadí teze je myšlenka, že v případě rozkazů např. velitele artilerie „směr topol“ nebo „ke skále“ se jedná o případy, kdy jména zastupují zájmena a nikoliv naopak, jak je to obvyklé. Velitelovo vyjádření slouží k udání prostorového bodu, na který mají vojáci zaměřit pozornost. Ovšem není zde logický důvod pro vymezení nového slovního druhu, jak Bühler zamýšlel. *Jednoznačný praktický prostorový pokyn* patří do kategorie řečového jednání (*Sprechhandlung*), možná i do jazykového produktu (*Sprachwerk*), avšak nejedná se o jazykový útvar (*Sprachgebilde*) (Pokorný 2016: 97-111).

V současné jazykovědě je termínem *deiktická funkce* označována funkce demonstrativ, personálií, některých adverbii, gramatického času a také některých dalších gramatických znaků a jazykových jednotek, které souvisí s místem a časem komunikační situace (Aziyeva 2007). Znakovost jazyka má zásadní důležitost. Znak se obecně definuje jako něco, co stojí místo něčeho jiného (zastupuje je) a poukazuje na ně. V souvislosti s tím se znak skládá ze dvou základních složek: a) *vehiculum* – znakový nosič (bývá označován *označující, signifikant*), jedná se o materiální, smysly (zrakem či sluchem) vnímatelný prvek, který přitom má svůj protějšek (reprezentaci) v lidské mysli; b) mentální prvek – (tzv. *označované, signifikát, resp. obsah či význam*), v lidském vědomí se váže na znakový nosič a umožňuje poukázání na nějaký vnější objekt (referent), vlastnost, činnost apod. Relace mezi označujícím a označovaným (signifikantem a signifikátem, výrazem a obsahem) bývá nazývána kód (Mareš 2014: 9).

Tři možné situace reference

V svém základním užití deiktické výrazy referují k věcem nebo událostem v situaci, ve které se nachází mluvčí a adresát. Tuto situaci Bühler pojmenoval *demonstratio ad oculos*. Od této pak Bühler odlišuje další dvě možné situace – *am phantasma* a *anaforické užití deiktických slov*. Hlavní rozdíl je, že užití deiktik *am phantasma* nevyžaduje fyzickou řečovou situaci, ale imaginární situaci vytvořenou probíhající rozmluvou nebo narativem (např. čtení pohádek dětem, poslech audioknihy). Obě užití deiktik – *demonstratio ad oculos*, *am phantasma* – jsou ukotvena v tzv. *origo*, které Bühler charakterizoval jako centrum koordinovaného systému zahrnujícího tři dimenze – prostor, čas, osoba. Pro každou dimenzi pak existují konkrétní deiktické výrazy (tady a tam, tohle a tamto – prostor, nyní a pak – čas, já a ty – osoba). V případě *demonstratio ad oculos* je *origo* obvykle asociováno jako lokace mluvčího v čase výroku. V případě *am phantasma* je *origo* přeneseno do imaginárního pozorovatele v narativu (Diessel 2014).

Třetí situací je *anaforické užití deixe*, které je radikálně odlišné od předchozích dvou. Deixe je asociována s kontextem mimo text. Text může referovat k částem obojího – mluveného i psaného diskurzu, proto je referent lokalizován v situačním kontextu nebo kotextu. Anafora a katafora jsou asociovány s textem, tedy textovým kontextem. Z toho důvodu je referent lokalizován buď v předcházejícím textu (anafora) nebo v textu nadcházejícím (katafora). Deixe a anafora jsou často uváděny nezávisle na sobě, avšak jsou stejně na sobě nezávislé jako je nezávislý subjekt na debatě (O’Keeffe 2011: 45).

Rühlemann zastává názor, že obtížností ve stanovení hranice mezi deixí a anaforou vyvstává z faktu, že deiktické prostředky mohou být užity ve vyjádřeních, ve kterých sotva, jestli vůbec, jsou přítomny stopy deiktického původu. Anafora a deixe vystupují jako blízce příbuzné (O’Keeffe 2011: 46). Bühler anaforu nazývá nevšedním způsobem ukazování specifickým pro jazyk. Pokud existuje něco jako deiktické centrum u anaforického užití deixe, pak je to pozice deiktického výrazu v promluvě. V anaforickém užití deiktik *origo* nepatří nikomu a je lokalizované ve výjevím se proudu slov a vět. Bühler říká, že deiktika v anaforickém užití slouží k přesunu/vedení adresáta dozadu nebo dopředu v promluvě. Bühler věřil, že právě toto užití deiktik je základem pro vývoj gramatiky.

Abychom se lépe zorientovali v tom, jak může anaforické užití deiktik vypadat, můžeme si jej představit jako pohyb po číselné ose vpřed do plusu a dozadu do mínusu. Lingvista získává při tomto užití deiktik nástroj, který umožňuje mluvčímu stanovit spojení mezi nesousedícími jednotkami v proudu řeči. Můžeme utvářet vsuvky všeho druhu do řetězce promluv bez ztráty celkového obrazu a také můžeme udělat větší či menší skok mezi body promluvy za účelem

vykreslení toho, co už bylo nebo co ještě bude. Spojujeme a vztahujeme a tím kompenzujeme limity stanovené psychologickým zákonem, tedy že slova v proudu řeči mohou být produkována pouze v řetězci jedné jednotky za druhou.

Na základě tří již zmíněných dimenzí *origa* – čas, prostor a osoba – můžeme vymezit druhy deixe, a to: prostorovou/místní, časovou a osobní. V rámci disertační práce bude při provedení analýzy textů v praktické části práce brán ohled na tyto tři kategorie a deiktické výrazy budou podle nich členěny do tří skupin.

Psychologické aspekty deixe

Psychologický aspekt se může projevovat více způsoby. Pro demonstraci použiji příklady v češtině, kdy použití demonstrativ v komunikaci může znamenat záměrné nepojmenování určitého předmětu či osoby – *Ten to řekl první. Kdo? Vždyť víš – tamten*. V řečové situaci není vhodné osobu jmenovat, anebo je osoba přítomna a komunikačním cílem je minimalizovat možnost, že by se daná osoba dovítěla, že ji zmiňujeme. Dále lze demonstrativy konkretizovat a zdůrazňovat. Ve větách typu *To nemyslíš vážně. Tohle to se mi snad jen zdá*, se jedná o zdůraznění nepříjemné skutečnosti. V uvedených příkladech je běžná i práce s intonací, kdy důraz připadá právě na demonstrativa.

Demonstrativa však nejsou jediným prostředkem deixe. I osobní zájmena a slovesný čas jsou obecně považovány za deiktické elementy. S tím souvisí předpoklad, že tyto kategorie spolu sdílí jisté sémantické charakteristiky, což souvisí s kognitivní strukturou konstrukce jazykové/řečové situace. Hlavními charakteristikami této konstrukce jsou: výhodná pozice mluvčího, pole jeho představivosti, rozdělení představ mluvčího do různých deiktických rozměrů/aspektů, přičemž každý z nich je dále rozdělen na alespoň dvě odlišné části. Entity referované deiktickými výrazovými prostředky jsou považovány za jednotky, kdy se každá z nich pojí k odlišné oblasti myšlenkových představ mluvčího. Terminologie *představa, deiktická dimenze, oblast, zóna (field of vision, deictic dimension, region, zone)* odkazují k přístupu k deixi z hlediska lokace, avšak demonstrativní zájmena nemohou být adekvátně charakterizovány na základě místní představy (Janssen 2002: 151).

Psychologický aspekt při užívání deiktik se může projevovat i v mezikulturních odlišnostech, např. V ukrajinském a ruském jazyce je běžné v mluveném hovoru uvádět příklady s užitím demonstrativy *ty*. V případě, že v komunikaci s Čechy se cizinec dopustí kalky z ukrajinštiny či ruštiny, věta může v českém kontextu vyznít neuctivě, protože adresát nemusí pochopit, že jde o příklad, ale o přímé tykání. Věty typu *A ty pak nevíš, co udělat. Ty se ale ptáš, proč?* jsou v češtině tvořeny s pomocí substantiva *člověk*, pronomen *ten* (popř. *on, ona*) při uvádění více

příkladů, abychom neopakovali *člověk*, popř. příklady uvádíme v češtině v první gramatické osobě singuláru nebo plurálu – *Člověk pak neví, co udělat. Člověk se ale ptá proč. Já pak nevím, co udělat. Já se ale ptám, proč?* V opačném případě, kdy dojde v ruštině či ukrajinštině ke kalkování z češtiny, nedojde sice k nedorozumění, ale rodilý mluvčí ihned pochopí, že věta není vyjádřena obvyklým způsobem. V krajních případech může dojít ke ztrátě povědomí, o které osobě v dané komunikační situaci hovoříme.

Psychologické aspekty užití deiktik se projevují ve všech jejích typech – prostorové, časové, osobní i ostatních (např. textové či emfatické). Už jen samotná přítomnost účastníků komunikačního aktu ovlivňuje průběh komunikace, včetně výběru tématu a výběru jazykových jednotek (i deiktických výrazů). Jak bylo uvedeno dříve, vycházíme z toho, že základní komunikační situace se odehrává v rámci schématu *já-ted'-tady* (egocentrismus). Jedná se o prototypní komunikační situaci, o které hovoří již zmiňovaný K. Bühler. Je to mluvčí, kdo si vybírá posluchače, místo a čas komunikace. Mluvčí má komunikační cíl. Tím, jak se role mluvčího a adresáta v průběhu situace mění, oba účastníci se snaží dosáhnout svých komunikačních cílů a kýžného efektu jeden na druhého. Jedná se o charakteristické komunikační chování.

Chování v rámci komunikace můžeme rozdělit na konvenční a nekonvenční, kdy konvenční představuje chování, které je v souladu s obecně přijatými pravidly chování. Nekonvenční chování je propojeno s individualitou každého člověka, se specifiky jeho osobnosti. Rozličný soubor konvenčních a nekonvenčních projevů souvisí s řečovou etiketou a národnostní příslušností (formy pozdravu, loučení, formulace omluvy či prosby). Též je nutné zohledňovat společenský status účastníků komunikační situace – rodina, profese, věk, status získaný, dočasný, připsaný, aj.

Ačkoliv se psychický stav člověka projevuje ve všechny typech deixe (např. s použitím důraznější intonace hlasu, posun deiktického výrazu na začátek věty, důraz na konkrétní osobu s užitím personálií), nejznatelněji je přítomen v užití emfatické deixe. Možnými prostředky pro rozeznání psychického rozpoložení mluvčího jsou zájmena (pronomen). Zdůraznění určité osoby pomocí opakování personálií, zdůraznění demonstrativa intonací hlasu nebo posun tohoto výrazu na začátek věty. V češtině má významnou roli demonstrativum *to*. Nejenže je velmi často užívané (a to i ve výpovědích, kdy v ukrajinštině a ruštině demonstrativum užito není, ale má do jisté míry funkci konkretizující, podobně jako určitý člen *the* v angličtině (Cvrček 2015: 262). Mezi deiktické výrazy patří dále adverbia, prostá i komplexní, ve kterých se psychologické aspekty mluvčího projevují podobným způsobem jako u demonstrativ.

Dále je možné ve staroslověnině, češtině, ruštině i ukrajinštině využít částic (partikule) sloužící zejména ke zdůraznění slov, ke kterým se vážou. Částice udávají obecný ráz vět nebo významově odlišují větné členy, např.: *Сопак он nepřijel?* – *Разве он не приехал?*; *Je možné, že je to pravda?* – *Неужели это правда?*; *Dědeček neuměl dokonce ani číst.* – *Дедушка не умел даже читать.* V prvních dvou případech částice *разве*, *неужели* vyznačují platnost věty. Ve třetím případě se částice *даже* vztahuje k větnému členu *читать*, zesiluje jej. (Leška 1961: 466). (pozn. publikováno: Bojanovská, T. *Psychologické aspekty užití deiktických výrazů v češtině, ruštině a ukrajinštině*. In *Slavica Iuvenum XXVI*, Ostrava: Ostravská univerzita, 2025).

Od ostatních slovních druhů se částice odlišují tím, že nepředstavují prostředek syntaktického spojení jako předložky či spojky. Základní charakteristika částic spočívá ve změně významů konkrétních slov, popř. celých vět. Některé částice plní slovotvornou funkci, tvoří gramatické formy, které patří do morfologických paradigmat. Samostatné částice dokonce mohou identifikovány jako slovotvorné afixy – prefixy a postfixy (Boyko 2014: 152).

Ve staroslověnině byly částice geneticky propojeny se spojkami a příslovci. Ke staroslověnským částicím patřily: **БО, ДА, ЖЕ, ЛИ, НЕ, НИ, ДАЖЕ, КДА, ОУБО, ОУЖЕ, НДЕ**. Na základě jejich struktury dělíme částice na prvotní - **БО, ДА, ЖЕ, ЛИ, НЕ, НИ** a odvozené - **ДАЖЕ, КДА, ОУБО, ОУЖЕ, НДЕ**. Částice přidávaly větě zesilující charakter. V této funkci vystupovaly zejména: **ЖЕ/ЖДЕ, НДЕ, ДА, БО, ОУБО**. Dále zdůrazňovaly konkrétní člen věty - **ЖЕ, ДАЖЕ/ДАЖИ** (Voylova 2003: 196-197). Prostředky pro vyjádření záporu byly proklitické partikule **НЕ, НИ**. Funkčně bezpříznaková je z nich partikule **НЕ**, kdežto partikule **НИ** se užívala ve speciálních případech, zejména při zesílení záporu (Večerka 2006: 207). Částice dále mohly plnit slovotvornou funkci. S pomocí částic **ЖЕ/ЖДЕ** byly tvořeny spojky a spojovací výrazy, např. **ИЖЕ, ИЖЕ, ТАЖЕ, НДЕЖЕ, ДОНЬДЕЖЕ, ТАКОЖДЕ, КОЛИЖДЕ**. Dále částice tvořily formy slov - např. částice **ЛА**, která fungovala jako komponent analytické formy imperativu. S pomocí částice **ЛИ** jako slovotvorného morfému vznikaly spojky - **АЛИ, НАЛИ, НЕОУЛИ, НЕЖЕЛИ**, a také adverbia - **ОТЪНЕЛИЖЕ**. Mimo to byla též užívána ve funkci tázacího výrazu. Částice **ЛЮБО** mohla být spojena se zájmenem či adverbem a vyjadřovat význam neurčitosti (Voylova 2003: 196-197).

V ukrajinštině rozlišujeme následující typy částic: utvářející formu (používají se pro utváření forem sloves, např. podmiňovacího způsobu – *хай, нехай, бодай*), slovotvorné (slouží k tvorbě slov, např. záporné *ні* k tvorbě záporných zájmen – *(ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки*; dále sem řadíme částice *аби, де, чи, що, як, будь, небудь, казна, хтозна*

a další) a frázové/modální (dávají samostatnému slovu ve větě nebo větě celé dodatečný odstín) (Plyushch 2010: 311-312). Modální částice v ukrajinštině dále dělíme na následující podskupiny: potvrzující (*так, авжеж, аякже, еге ж*), záporné (*не, ні*), tázací (*чи, хіба, невже*), přací (*ну, а ну, хоч би*), ukazovací (*це, оце, ось, ото*), omezující (*тільки, лише, лиш, саме, якраз, навіть, хоч би*), vlastní modální (*мов, ледве чи, мовби, ніби, нібито, наврод чи*), zvolací (*що за, як*). Jednotlivé částice slouží k zesílení charakteristik i dějů – zesilující částice (*а, аж, адже, же (ж), -таки, -бо, -но, -то*) (Plyushch 2010: 311-312).

V ruštině rozlišujeme částice podle postavení ve větě na tři skupiny: částice stojící před slovem, ke kterému se vztahují, částice stojící za slovem, ke kterému se vztahují a částice vyjadřující obecný ráz věty (nejsou vázané na konkrétní místo). Podle funkce můžeme částice dále dělit na obsahové a citové, kdy obsahové se jeví být nejpočetnější skupinou. Náleží k nim podskupiny částic přisvědčujících (*да, так*), záporných (*не, ни, нет*), tázacích (*да, ну, неужели, разве*), zdůrazňujících (*именно, как раз, приблизительно*), omezujících (*единственно, лишь, разве*), zesilujících/vytýkajících (*даже, же, и*), modálních (*бы, ну, авось, вряд ли, едва ли*) a částic označujících cizích mínění (*мол, де, дескать*) (Leška 1961: 477).

Podle významu v češtině dělíme částice na postojové (modální), pocitové (emocionální), hodnotící (evaluační), zesilující (intenzifikační) a částice členící text. Postojové částice můžeme dále dělit na veritativní, volní a výrazové (Cvrček 2015: 349).

Veritativní vyjadřují vztah mluvčího ke skutečnosti vyjádřené výpovědi z hlediska stupně její platnosti. Patří sem částice vyjadřující stupeň jistoty či pravdivosti – *doopravdy, nesporně, fakt, jistě, snad, sotva, určitě, vážně*, a částice vyjadřující míru pochybnosti – *asi, jasně, možná, nejspíš, nepochybně, rozhodně, spíš*. V otázce se s funkcí ověřování objevují částice *co, jo, ne, vid', že*. Změnu platnosti vyjadřují částice *respektive, takříkajíc, víceméně, konečně, eventuálně, přirozeně, naopak*. Volní, nebo též voluntativní, částice vyjadřují projev vůle mluvčího. Do této kategorie patří rozkaz (*ať, nuže, no, jen, necht'*), dovolení, přání (*ať, kdyby, kéž, necht'*), rada (*kdyby radši, raději*) a lhostejnost (*dejme tomu, například, řekněme, třeba*). Výrazové, též expresivní částice vyjadřují názor mluvčího na obsah výpovědi, jeho postoj – *namouduši, vůbec, nakonec, prostě, zkrátka, koneckonců* (Cvrček 2015: 349-350).

Emocionální částice vyjadřují širokou škálu subjektivních vztahů mluvčího k obsahu výpovědi nebo jiné složce komunikace. Může to být radost, uspokojení (naštěstí, bohudík), zklamání a lítost (bohužel, naneštěstí), úleva či obava (ještě že, aby), důvěra (však). Evaluační částice signalizují hodnocení obsahu výpovědi mluvčím mezi póly dobře a špatně, přičemž hodnocenou vlastností může být úspěšnost, vhodnost, uspokojivost, příjemnost,

(ne)očekávanost, oprávněnost, aj. Pro příklad můžeme uvést částice *chválabohu, ovšem, přece, už/již, vždyt'* (Cvrček 2015: 350-351).

Intenzifikační částice zesilují nebo oslabují intenzitu nějaké vlastnosti. Mají proto velmi blízko k měrovým adverbům. Do této kategorie patří *dost, hodně, nadmíru, nanejvýš, příliš, úplně, velice, velmi, zcela* pro vyšší intenzitu a naopak *poněkud, málo, krapet, celkem* pro nízkou míru vlastnosti. Částice, které člení text jsou specifickým typem tohoto slovního druhu. Signalizují hlavně začátek promluvy, vnitřní strukturaci informací nebo slouží jako „výplňkové“ slovo, které dává mluvčímu čas se rozmyslet nad další formulací (Cvrček 2015: 350).

Uvedené částice ve studovaných jazycích bylo a je možné užívat v kombinaci s deiktiky a projevovat tak různé odstíny vyjádření. Z uvedených příkladů částic a jejich popisů je zřetelné, že staroslověnština, čeština, ruština i ukrajinština mohou užívat partikule pro vyjadřování psychologických aspektů mluvčího, popř. autora textu. Jak ukazuje dosavadní analýza textového materiálu v rámci vlastní disertační práce, staroslověnština, ruština a ukrajinština projevují vyšší tendenci práci s částicemi oproti češtině. Čeština na druhou stranu velmi frekventovaně užívá demonstrativa a jejich deriváty.

Závěr

Mluvčí může dodávat či naopak ubírat konkrétní lexikální jednotky, včetně těch deiktických, do své výpovědi pro implementaci odstínu. Tento již několikrát zmiňovaný odstín, kterého můžeme dosáhnout vhodnou volbou deiktických výrazů a jejich další kombinací s partikulemi, je jisté emocionální zabarvení výpovědi, které též můžeme definovat jako zrcadlo našeho aktuálního psychického stavu, projevů našeho charakteru.

Tradiční sémantika se věnuje řečovým aktům přímým, kdy dochází k doslovnému předání informace. Pragmatika ale pozornost soustředí na cíle, kterých chce mluvčí dosáhnout. Tyto cíle mohou být vědomé, ale i nevědomé (automatické). V rámci každodenní konverzace mnohdy nemusíme přemýšlet nad složitou volbou jazykových prostředků (např. při komunikaci v obchodě). Nabízí se otázka, z jakého důvodu existují akty nepřímé. Proč by měl mluvčí potřebu vyjadřovat se tak, aby jeho výroky neodpovídaly pragmatickému významu. Tato skutečnost se vysvětluje komunikačními potřebami lidí. V mnohých případech se mluvčí nachází ve specifických komunikačních situacích, které ho nutí potlačovat svůj aktuální psychický stav (zastírání nervozity, potřeba projevovat se sebevědomě, nutnost působit přesvědčivě). V takových situacích je mluvčí motivován vybírat jazykové prostředky takovým způsobem, aby dosáhl kýženého vlivu na adresáta a zároveň potřel svou vlastní emocionální

stránku, která nesmí být v rámci komunikační situace poznat nejen v mluveném projevu, ale také v neverbální komunikaci. I takové komunikační situace existují a všechny jazykové prostředky, včetně deiktických výrazů, mohou sloužit k projevu psychického stavu mluvčího, ale i k jeho popření. (publikováno v *Slavica Iuvenum* XXVI, 2025 v upravené podobě)

Literatura a zdroje

Atkinson 2003: Atkinson, R. L. et al. *Psychologie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003.

Aziyeva 2007: Aziyeva, S. O. Vyrasheniye temporal'nogo deyksisa v sisteme ukazateley v angliyskom i avarskom yazykakh. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya* (setevoye izdaniye). (n.d.). *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya - elektronnyy nauchnyy zhurnal*. (data obrashcheniya: 17.09.2025). <https://science-education.ru/ru/article/view?id=396> [Азиева 2007: Азиева, С. О. Выражение темпорального дейксиса в системе указателей в английском и аварском языках. *Современные проблемы науки и образования* (сетевое издание). (n.d.). *Современные проблемы науки и образования - электронный научный журнал* (дата обращения: 17.09.2025). <https://science-education.ru/ru/article/view?id=396>]

Boyko 2014: Boyko, V. M. *Gramatika ukraïns'koï movi*. Kiïv: Akademvidav, 2014. [Бойко 2014: Бойко, В. М. *Граматика української мови*. Київ: Академвидав, 2014.]

Cvrček 2015: Cvrček, V. et al. *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum, 2015.

Diessel 2014: Diessel, H. Bühler's two-field theory of pointing and naming and the deictic origins of grammatical morphemes. – ResearchGate, 2014. [cit. 17.9.2025]. https://www.researchgate.net/publication/265592089_Buhler's_two-field_theory_of_pointing_and_naming_and_the_deictic_origins_of_grammatical_morphemes

Janssen 2002: Janssen, T. A. J. M. Deictic principles of pronominal demonstratives, and tenses. – In: Brisard, F. (ed.). *Grounding – The Epistemic Footing of Deixis and Reference*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2002.

Kashleva 2015: Kashleva, K. K. Leksicheskiy temporal'nyy deyksis v kognitivnykh modelyakh vremeni (na materiale sovremennogo angliyskogo i nemetskogo yazykov). – *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikatsiya*, 2015(4). [cit. 17.9.2025]. <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2015/04/2015-04-23.pdf> [Кашлева 2015: Кашлева, К. К. Лексический темпоральный дейксис в когнитивных моделях времени (на материале современного английского и немецкого языков). – *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2015(4). [cit. 17.9.2025]. <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2015/04/2015-04-23.pdf>]

- Leška 1961*: Leška, O. et al. Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- Mareš 2014*: Mareš, P. Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky. Praha: Karolinum, 2014.
- O’Keeffe 2011*: O’Keeffe, A., Clancy, B., Adolphs, S. *Introducing Pragmatics in Use*. 1st ed. Abingdon: Routledge, 2011.
- Pokorný 2016*: Pokorný, M. Deixis a situace u Karla Bühlera. – *Reflexe*, vol. 50, 2016, 97–111. [cit. 17.9.2025]. https://www.reflexe.cz/Reflexe_50/Deixis_a_situace_u_Karla_Buhlera.html
- Plyushch 2010*: Plyushch, M. Ya. Gramatika ukraïns'koï movi. Kiïv: Vidavnychiy Dim «Slovo», 2010. [Плющ 2010: Плющ, М. Я. Граматика української мови. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010.]
- Tsyuy 2021*: Tsyuy, Zh. Ukazatel'naya i tekstovaya funktsiya temporal'nogo deysisa v russkom yazyke. – *Gumanitarnyye nauki*, 02/2, 2021, 172–177. <https://doi.org/10.37882/2223-2982.2021.02-2.34> [Цюй 2021: Цюй, Ж. Указательная и текстовая функция темпорального дейксиса в русском языке. – *Гуманитарные науки*, 02/2, 2021, 172–177. <https://doi.org/10.37882/2223-2982.2021.02-2.34>]
- Večerka 2006*: Večerka, R. Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků. Olomouc: Euroslavica, 2006.
- Vyrazheniye (n.d.)*: Vyrazheniye temporal'nogo deysisa v sisteme ukazateley v angliyskom i avarskom yazykakh. – *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya (setevoye izdaniye)*. [cit. 17.9.2025]. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=396>. [Выражение (n.d.): Выражение темпорального дейксиса в системе указателей в английском и аварском языках. – *Современные проблемы науки и образования (сетевое издание)*. [cit. 17.9.2025]. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=396>.]
- Voylova 2003*: Voylova, K. A. Staroslovyanskiy yazyk. Moskva: Drofa, 2003. [Войлова 2003: Войлова, К. А. Старословянский язык. Москва: Дрофа, 2003.]